

УДК 35:327(ЄС)

Науково-теоретичний альманах «Грані»
Scientific-theoretical almanac «Grani»

«Grani». 2016. 140(12), 40-44.

doi:10.15421/1716137

www.grani.org.ua

Подальший розвиток стратегічного діалогу в контексті підсумкових рішень саміту Україна – ЄС

О.С. Вонсович¹

Стаття присвячена дослідженню подальшого розвитку стратегічного діалогу в контексті підсумкових рішень саміту Україна – ЄС. Визначено, що цей саміт засвідчив низький рівень зацікавленості з боку європейських політиків щодо конструктивного вирішення «українських питань»: лібералізація візового режиму, завершення ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС, продовження антиросійських санкцій та інші. Доведено, що питання лібералізації візового режиму не було вирішено на практичному рівні: Європейський Союз представив достатньо розмиту картину своїх подальших намірів, в той час як конкретні терміни не були визначені. Обґрунтовано тезу про те, що подальший стратегічний діалог України з Європейським Союзом у контексті цього питання повинен базуватись на об'єктивному усвідомленні необхідності запровадження безвізового режиму: наскільки це вигідно і обумовлено потребами населення. З'ясовано, що стратегічний діалог щодо продовження санкцій проти Росії повинен здійснюватись на основі більш рішучих дій, висловленні конкретних практичних пропозицій і варіантів, повноцінному обстоюванні національних інтересів, представленні планів дій, стратегій, ініціатив. Визначено, що, враховуючи досить жорстку позицію Нідерландів відносно завершення ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, відносини із цією країною повинні бути націлені на компромісні конструктивні переговори, які не повинні містити риторики, а мають спрямовуватись на чітко визначений практичний результат.

Ключові слова: співробітництво; національні інтереси; переговори; безвізовий режим; санкції; заяви

Further development of the strategic dialogue in the context of Ukraine – the EU Summit's final decisions

O.S. Vonsovych²

Further development of the strategic dialogue in the context of the Ukraine – EU Summit's final decisions has been investigated in the article. It should be mentioned that this summit showed poor interest from the European politicians on the constructive solution of «Ukrainian issues»: the liberalization of visa regime, the end of the process of Association Agreement with the EU's ratification, the continuation of anti-Russian sanctions, and others. Moreover, any practical step, event, action plan that could facilitate the integration of Ukraine into the EU has been announced. The significant fact was that the Ukrainian diplomatic service hasn't made any efforts, which were required in order not only to defend, but also to implement national interests on a practical level.

As for the further development of the strategic dialogue regarding visa liberalization, it is necessary to emphasize that this process should be based on an objective awareness of the necessity to introduce visa-free regime: if it is useful and meets needs of the population. In case, if it doesn't meet the interests of Ukrainian fully, we need to give more attention to other, more important issues, such as an increase of the Ukrainian quota for exporting its products to the EU without paying duty, an expansion of spheres of practical cooperation, an assistance in carrying out the necessary reforms, strengthening cooperation in spheres of security and defense.

Another issue that was discussed quite actively during the summit was the continuation of sanctions against Russia. Regarding the development of strategic dialogue in this context, it should be emphasized that Ukrainian diplomats must operate in organs and structures of the European Union more efficiently and persistently: they should show themselves in more determined actions, such as the suggestion of specific practical proposals and variants, full defend of national interests, representation of action plans, strategies and initiatives. In this case, we can expect the transformation of the dialogue to more practical level, which can bring us more useful results than the level of rhetoric.

According to the further completion of the ratification of the Association Agreement with the EU, it should be noted that there are a number of obstacles along the way. One of the most dangerous obstacles is the position of the Netherlands towards this issue.

¹ Кандидат політичних наук, доцент; Українсько-Польський вищий навчальний заклад «Центрально-Європейський університет», 01030, Київ, вул. Рейтарська, 19-А

² PhD in political sciences, associate professor; UkrainianPolish higher educational institution «Central European university», 19A, Reitarska Str., Kyiv, 01030, Ukraine

³ Кандидат политических наук, доцент; Украинско-Польское высшее учебное заведение «Центрально-Европейский университет», 01030, Киев, ул. Рейтарская, 19-А
E-mail: sefinrof@ipnet.ua

In particular, it is due to the fact that they agree to ratify the document, which doesn't provide any grounds for Ukraine's membership in the EU, it doesn't give Ukrainians the right to work in the EU and doesn't provide our country any security guarantees. This goes in contrast to Ukraine's European integration plans, and therefore the strategic dialogue should be aimed at constructive compromise talks, which should not contain rhetoric, and should be aimed at the clearly defined practical result.

Keywords: cooperation; national interests; negotiations; visa-free regime; sanctions; statements

Дальнейшее развитие стратегического диалога в контексте итоговых решений саммита Украина – ЕС

А.С. Вонсович³

Статья посвящена исследованию дальнейшего развития стратегического диалога в контексте итоговых решений саммита Украина – ЕС. Определено, что этот саммит засвидетельствовал низкий уровень заинтересованности со стороны европейских политиков касательно конструктивного решения «украинских вопросов»: либерализация визового режима, завершение ратификации Соглашения про ассоциацию с ЕС, продолжение антироссийских санкций и других. Доказано, что вопрос либерализации визового режима не был решен на практическом уровне: Европейский Союз представил достаточно размытую картину своих дальнейших намерений, в то время как конкретные сроки не были определены. Аргументирован тезис о том, что дальнейший стратегический диалог Украины с Европейским Союзом в контексте этого вопроса должен базироваться на объективном понимании необходимости внедрения безвизового режима: насколько это выгодно и определено потребностями населения. Выяснено, что стратегический диалог касательно продолжения санкций против России должен осуществляться на основе более решительных действий, выражения конкретных практических пропозиций и вариантов, полноценного отстаивания национальных интересов, представления планов действий, стратегий, инициатив. Определено, что, учитывая достаточно жесткую позицию Нидерландов относительно завершения ратификации Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом, отношения с этой страной должны быть нацелены на компромиссные конструктивные переговоры, которые не должны содержать риторику, а должны быть направлены на четко определенный практический результат.

Ключевые слова: сотрудничество; национальные интересы; переговоры; безвизовый режим; санкции; заявления

Peer-reviewed, approved and placed: 08.11.2016.

Постановка проблеми. Основною проблемою, яку досліджує автор у даній статті, є аналіз та обґрунтування подальшого розвитку стратегічного діалогу в контексті підсумкових рішень саміту Україна – ЄС. Дослідження даної проблеми є важливим з точки зору визначення підґрунтя, напрямків та стратегій відносин України з Європейським Союзом, що сприятиме вирішенню ключових проблемних питань. Актуальним видається дослідження таких важливих питань, як лібералізація візового режиму, завершення ратифікації Угоди про асоціацію та продовження антиросійських санкцій.

Аналіз досліджень і публікацій. У даній статті автором були використані матеріали вітчизняних ЗМІ, в яких розкрито ключові питання досліджуваної теми. Серед вітчизняних авторів цікавими, з точки зору дослідження обраної проблематики, стали публікації М. Горохова, О. Костюка, Д. Рафальського, С. Сидоренко. Всі вони в своїй сукупності дозволили автору більш глибоко дослідити обрану проблематику.

Мета дослідження – дослідити подальший розвиток стратегічного діалогу в контексті підсумкових рішень саміту Україна – ЄС.

Виклад основного матеріалу. Саміт Україна – ЄС, який відбувся 24 листопада 2016 р., засвідчив низький рівень зацікавленості з боку європейських політиків щодо конструктивного вирішення «українських питань»: лібералізація безвізового режиму, завершення ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС, продовження антиросійських санкцій та інші. Про-

звучало багато риторики в бік того, що Європейський Союз всіляко сприятиме подальшій реалізації реформ та здійснюватиме постійний моніторинг за тим, як відбувається даний процес. Але, на жаль, не було озвучено жодного практичного кроку, заходу, плану дій, які б могли посприяти інтеграції України до Євросоюзу. Це стало знаковим фактом того, що українська дипломатична служба не доклала необхідних зусиль для того, щоб не тільки відстояти, але й на практичному рівні реалізувати національні інтереси. Отже, в цілому, підсумки саміту виявились невтішними для нашої держави і не виправдали оптимістичних очікувань української влади.

Потрібно зауважити на тому, що цей саміт виявився одним із найбільш проблематичних за всю історію: неодноразове перенесення дати свідчило про те, що існували серйозні проблеми відносно тих питань, які виносились на порядок денний. Так, наприклад, навесні плани зламав нідерландський референдум; влітку та восени – наслідки Brexit та рішення лідерів ЄС про новий «механізм призупинення безвізу»; до цього додалися сумніви кількох країн ЄС у тому, чи справді Україна бореться з корупцією [8]. Всі ці відстрочки зіграли негативну роль у процесі підготовки української сторони до саміту і не посприяли пом'якшенню позиції Європейського Союзу, навпаки – зробили її ще більш категоричною.

Якщо говорити про підсумкові рішення саміту, то потрібно зробити наголос на тому, що ключовим питанням для України було отримання згоди на лібералізацію візового режиму. Ця тема стала актуаль-

ною серед українського політичного істеблішменту. Великі очікування покладались на те, що під час зустрічі в Брюсселі вдасться переконати європейських політиків у тому, що наша держава виконала всі умови та вимоги і очікує швидкого прийняття рішення. Але ситуація виявилась іншою. В день саміту голова Європарламенту М. Шульц заявив, що зауваження до механізму призупинення безвізового режиму України з ЄС мають Франція, Бельгія, Німеччина, Італія та інші країни [1], а прес-аташе представництва ЄС в Україні Д. Стулік повідомив, що безвізовий режим України з ЄС запроцює разом з механізмом призупинення безвізового режиму, і «це є питанням тижнів або місяців» [9]. Натомість президент Європейської комісії Ж-К. Юнкер заявив, що вважає можливим прийняти рішення про запровадження Євросоюзом безвізового режиму для України до кінця року [6].

Як можна бачити із заяв європейських політиків, конкретних термінів озвучено не було, не говорячи вже про дати. Ці декларативні заяви підтверджують тезу про те, що Європейський Союз не зацікавлений у практичному сприянні лібералізації візового режиму через те, що наразі це не вигідно для нього самого. Однією із причин цього є невирішена досі проблема нелегальної міграції, яка стала однією із пріоритетних загроз для ЄС. Керівництво побоюється того, що після надання безвізового режиму з України до Європи «хлине» потік нелегальних трудових мігрантів. З огляду на сучасну скрутну фінансову та економічну ситуацію в нашій державі навряд чи можна очікувати цього.

В контексті подальшого розвитку стратегічного діалогу потрібно зробити акцент на тому, що навряд чи така позиція ЄС сприятиме продуктивності відносин. Україні потрібно визначитись із тим, наскільки лібералізація безвізового режиму із ЄС є, на сьогоднішній день, необхідною і першочерговою. Якщо ми візьмемо соціальний рівень, то, враховуючи нинішні середні прибутки на душу населення, навряд чи можна говорити про те, що безвізовий режим сприятиме тому, що більше населення почне їздити до Європи. З огляду на курс гривні по відношенню до євро, можна спрогнозувати, що в найближчій перспективі безвізовий режим не стане для більшості громадян України актуальним.

Виходячи з цього, подальший стратегічний діалог України з Європейським Союзом у контексті цього питання повинен базуватись на об'єктивному усвідомленні необхідності запровадження безвізового режиму: наскільки це вигідно і обумовлено потребами населення. В разі того, якщо це не в повній мірі або взагалі не відповідає інтересам українців, потрібно звернути увагу на інші, більш важливі питання, такі як збільшення чисельності квот для України на експорт своїх товарів до ЄС без сплати мита, розширення сфер практичного співробітництва, допомога у проведенні необхідних реформ, посилення співробітництва в галузі безпеки і оборони. На думку автора, саме ці питання сьогодні є більш актуальними для держави і населення, ніж безвізовий режим.

Ще одним питанням, яке достатньо жваво обго-

ворювалось під час саміту, було питання продовження санкцій проти Росії. Українську позицію у своїй заяві озвучив президент П.Порошенко: «Санкції повинні залишитися до тих пір, поки Росія не виконає в повному обсязі мінські домовленості і поки не буде відновлено повний суверенітет і територіальну цілісність України, включаючи Крим. Очікую, що до грудневого саміту в Брюсселі буде чітко підтверджена та позиція, яка сьогодні підкреслена. І дуже важливо, що прямо напередодні нашої зустрічі наша єдність і солідарність були продемонстровані в питанні протидії російській пропаганді» [4]. Потрібно зауважити на тому, що дія економічних санкцій закінчується в кінці січня 2017 року, і українська влада наполягає на їх пролонгації. ЄС неодноразово заявляв, що умовою для зняття санкцій є виконання мінських угод по Донбасу. Президент Європейської Ради Д. Туск заявив: «Що стосується санкцій. Щодо санкцій наша позиція дуже ясна – вони залишаються чітко пов'язаними з повним виконанням мінських угод... Я сподіваюся, і це щось більше, ніж тільки надія, що ми вирішимо щодо санкцій до нашого грудневого саміту ЄС» [5].

Якщо виходити зі змісту цієї заяви, то можна стверджувати про те, що, скоріш за все, санкції будуть продовжені. В підтвердження цьому виступає той факт, що процес практичної реалізації мінських домовленостей фактично не відбувається: на лінії розмежування продовжують вестись бойові дії; сторони не виконують ті умови, які прописані в документі; і українська, і протилежна сторона не вживають активних практичних кроків щодо призупинення вогню, при цьому тільки звинувачуючи одна одну у протиправних діях; спостерігачі від Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ не завжди можуть потрапити до ділянок розмежування і т.д. Всі ці обставини не дозволяють сподіватись на конструктивне врегулювання конфлікту, а відтак існує велика вірогідність того, що санкції відносно Російської Федерації будуть продовжені.

Відносно розвитку стратегічного діалогу в цій площині, треба наголосити на тому, що українські дипломати повинні діяти в органах та структурах Європейського Союзу більш продуктивно та наполегливо: це повинно проявлятися у більшій рішучості дій, висловленні конкретних практичних пропозицій і варіантів, повноцінному обстоюванні національних інтересів, представленні планів дій, стратегій, ініціатив. В такому разі можна буде розраховувати на трансформацію діалогу у більш практичну площину, що, в свою чергу, може принести більше корисних результатів, ніж рівень риторики. Увагу потрібно концентрувати не тільки на необхідності обов'язкового виконання мінських домовленостей, але й приводити інші об'єктивні докази агресивної поведінки Росії. Все це в своїй сукупності дозволить виробляти конструктивні практичні рішення, які повинні сприяти врегулюванню ситуації на сході України, а також посилювати спільний тиск (український та європейський в широкому контексті) на Російську Федерацію.

Цікавою виявилась на саміті ситуація відносно завершення ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС. Найбільш активним «противником» виявились Нідерланди, уряд яких наприкінці жовтня 2016 р. висловив готовність проголосувати за ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, однак за умови додання до документа уточнюючої декларації: прем'єр-міністр М. Рютте пропонує прописати в документі, що він не є основою для членства України в ЄС, не дає українцям права працювати в ЄС і не надає Києву гарантій безпеки [3]. Він наголосив, що таким чином прагне врахувати занепокоєння нідерландців, більшість яких на референдумі в квітні 2016 р. висловилися проти ратифікації угоди. Зрозуміло, що такі умови не відповідають національним інтересам України і зводять всі багаторічні євроінтеграційні зусилля нанівець. Така ситуація додає ряд нових проблем і не сприяє продуктивній роботі щодо ратифікації Угоди.

З іншого боку, Д. Туск у своїй промові зауважив: «Наша мета дуже чітка – нам треба завершити ратифікацію Угоди про асоціацію. Це вигідно з економічної точки зору, але це ще має велике геополітичне значення» [10]. Виходить так, що зміст цього висловлювання йде у розріз із планами Нідерландів, а відтак вносить деструктивні корективи у позиції Європи по відношенню до України. Знову Україна опинилась «заручницею» ситуації: з одного боку (національного) є прагнення якомога швидше завершити ратифікацію, з іншого (європейського) – спостерігаються супротив і невизначеність. В такій ситуації виправдані є пошук компромісного рішення, але, враховуючи позицію Нідерландів, сподіватись у повній мірі на це не видається доцільним. Підтвердженням цього є слова Д. Туска: «Після переговорів з прем'єр-міністром (Нідерландов) Рютте і президентом Порошенком я могу сообщит, что мы тяжело работаем, чтобы найти решение, которое позволит голландцам ратифицировать (Соглашение) с учетом всех их сомнений, и в то же время полностью уважая интересы Украины и будучи уверенными в том, что остальным 27-ми не придется ратифицировать (Соглашение) снова» [2].

Існує вірогідність того, що невизначеність із завершенням ратифікації продовжиться доти, доки новий президент США Д. Трамп не визначиться зі своєю політикою по відношенню до Європейського Союзу та Російської Федерації, а також доки не закінчатся передвиборні кампанії у Франції та Німеччині [7]. В такій ситуації буде вже розігруватись геополітична карта і інтереси України можуть відійти на другий план. Такий сценарій не є вигідним для нашої держави, а тому потрібно активізувати практичні зусилля (які передбачатимуть повноцінне врахування національних інтересів України) для більш швидкої ратифікації.

В такій складній і водночас суперечливій ситуації на перший план повинен виходити стратегічний діалог із Нідерландами на офіційному державному рівні. Він повинен бути націлений на компромісні конструктивні переговори, які не повинні містити ри-

торики, а мають спрямовуватись на чітко визначений практичний результат. Достатньо конкретна позиція нідерландського керівництва вимагає від української дипломатії гнучких підходів та практичного досвіду у вирішенні такого роду питань. Позиції вітчизняного МЗС повинні базуватись: на обстоюванні принципів європейської інтеграції, бажанні розширювати і поглиблювати торговельно-економічні відносини із ЄС, сприяти проведенню взаємовигідних двосторонніх та багатосторонніх відносин, на практичному рівні повноцінно захищати національні інтереси, заохочувати європейських партнерів до інвестиційного співробітництва і т.д. В разі того, якщо ці позиції, в перспективі будуть не тільки дотримані, але і в повній мірі реалізовані, то лише тоді можна буде із впевненістю говорити не тільки про завершення ратифікації Угоди про асоціацію, але й про подальший розвиток стратегічного діалогу із Європейським Союзом.

Висновки. З огляду на підсумкові рішення саміту Україна – ЄС сподіватись на швидку реалізацію домовленостей не доводиться. Принципи декларативності та риторики у поведінці Євросоюзу свідчать про низький рівень уваги до українських євроінтеграційних прагнень, а також про відсутність конкретики щодо термінів реалізації найголовніших питань. Все це заводить процес української євроінтеграції у глухий кут, вихід з якого стає дедалі проблематичним. Провина в цьому не тільки європейської сторони, але й вітчизняної дипломатії, яка виявилась неспроможною не тільки підготувати чіткі позиції України, але й докласти максимум зусиль щодо їх практичної реалізації на полях саміту. Все це, в своїй сукупності, стало результатом того, що Україна знову не отримала конкретики та практичного сприяння у реалізації своїх європейських планів. Натомість ми отримали лише декларативне запевнення у підтримці подальших дій та певні перспективи відносно можливого вирішення найактуальніших питань (лібералізація безвізового режиму, продовження антиросійських санкцій, завершення ратифікації Угоди про асоціацію). Це лише риторика і необхідного практичного навантаження вона не несе.

Що стосується подальшого розвитку стратегічного діалогу України з Європейським Союзом, то потрібно зауважити на тому, що цей розвиток залежатиме від того, наскільки виважено та стратегічно вивірено поставиться до нього наша держава. Ключовим у цьому діалозі повинно бути повне обстоювання і захист національних інтересів України в контексті євроінтеграції: це передбачає практичне закріплення в органах Євросоюзу рішень та ініціатив, які стосуються найбільш важливих для України питань як-то: безпекове та оборонне співробітництво, спільні дії проти агресивної поведінки Російської Федерації, повноцінне виконання мінських домовленостей, знайдення компромісу у процесі ратифікації Угоди про асоціацію, надання нашій державі більшої кількості преференцій в сфері торговельно-економічної діяльності та ряд інших. Це дозволить не тільки вирішити ряд існуючих проблем, але й дасть можливість нарешті «перейти від слів до конкретних справ».

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Безвіз із ЄС: Шульц назвав країни, що блокують «останній» механізм [Електронний ресурс] / Факти ICTV. – Режим доступу: <http://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20161124-bezviz-iz-yes-shults-nazvav-krayiny-shho-blokuyut-ostannij-mehanizm/> (24.11.2016). – Назва з екрана.
2. Горохов Н. Итоги саммита ЕС – Украина: €16,34 млн. на борьбу с коррупцией, экспорт леса в обмен на кредит, безвизовый режим не дали [Электронный ресурс] / Н. Горохов // Гордон. – Режим доступа: <http://gordonua.com/publications/itogi-sammita-es-ukraina-1634-mln-na-borbu-s-korruptsiei-eksport-lesa-v-obmen-na-kredit-bezvizovyy-rezhim-ne-dali-160728.html> (25.11.2016). – Название с экрана.
3. Костюк О. Нідерланди назвали умову для ратифікації Угоди про асоціацію Україна – ЄС [Електронний ресурс] / О. Костюк // Zahid.net. – Режим доступу: http://zahid.net/news/showNews.do?niderlandi_nazvali_umovu_dlya_ratifikatsiyi_ugodi_pro_asotsiatsiyu_ukrayinayes&objectId=1408199 (31.10.2016). – Назва з екрана.
4. Підсумки саміту Україна – ЄС-2016 [Електронний ресурс] / РБК – Україна. – Режим доступу: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/itogi-sammita-ukraina-es-2016-1480014052.html> (24.11.2016). – Назва з екрана.
5. Підсумки саміту Україна – ЄС: Київ отримав чергову порцію обіцянок [Електронний ресурс] / 7 Днів.info. – Режим доступу: <http://7dniv.info/analytics/83537-pdsumki-samtu-ukraini-yes-kiiiv-otrimav-chergovu-porciu-obcianok.html> (24.11.2016). – Назва з екрана.
6. «Подальші затримки недопустимі»: Юнкер вимагає «безвізу» для України до кінця року [Електронний ресурс] / УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1642406-podalshi-zatrimki-nedopustimi-yunker-vimagae-bezvizu-dlya-ukrajini-do-kintsya-roku.html> (24.11.2016). – Назва з екрана.
7. Рафальский Д. «И это больше чем надежда». Украина услышала новые обещания и требования от ЕС [Электронный ресурс] / Д. Рафальский // СТРАНА.ua. – Режим доступа: <http://strana.ua/articles/analysis/42124-na-sammite-es-ukraina-poroshenko-uslyshal-novye-obeshaniya-i-trebvaniya.html> (24.11.2016). – Название с экрана.
8. Сидоренко С. Саміт напівперемоги: що отримає та що втратить Україна на зустрічі в Брюсселі [Електронний ресурс] / С. Сидоренко // Європейська правда. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/11/24/7057907/> (24.11.2016). – Назва з екрана.
9. У ЄС сказали, коли запрацює безвіз [Електронний ресурс] / Факти ICTV. – Режим доступу: <http://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20161124-koly-zapratsuyue-bezvizovyy-rezhym-ukrayiny-z-yes/> (24.11.2016). – Назва з екрана.
10. Угода про асоціацію Україна – ЄС повинна бути ратифікована – Туск [Електронний ресурс] / УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1642387-ugoda-pro-asotsiatsiyu-ukrajina-es-povinna-buti-ratifikovana-tusk.html> (24.11.2016). – Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Bezviz iz ES: Shults nazvav krainy, shcho blokuiut «ostannii» mekhanizm [Visa-free regime with the European Union: Schultz named the countries that are blocking the «last» mechanism]. Regime to access: <http://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20161124-bezviz-iz-yes-shults-nazvav-krayiny-shho-blokuyut-ostannij-mehanizm/> (24.11.2016).
2. Gorokhov, N., 2016. Itogi sammita ES – Ukraina: €16,34 mln na borbu s korruptsiei, eksport lesa v obmen na kredit, bezvizoviy rezhim ne dali [The results of The EU – Ukraine Summit: € 16,34 million for the fight against corruption, export of wood in exchange for a credit, visa-free regime wasn't given]. Regime to access: <http://gordonua.com/publications/itogi-sammita-es-ukraina-1634-mln-na-borbu-s-korruptsiei-eksport-lesa-v-obmen-na-kredit-bezvizovyy-rezhim-ne-dali-160728.html> (25.11.2016).
3. Kostiuk, O., 2016. Niderlandy nazvaly umovu dlia ratyfikatsii Uhody pro asotsiatsiiu Ukraina – ES [Netherlands named conditions for the ratification of the Ukraine – EU Association Agreement]. Regime to access: http://zahid.net/news/showNews.do?niderlandi_nazvali_umovu_dlya_ratifikatsiyi_ugodi_pro_asotsiatsiyu_ukrayinayes&objectId=1408199 (31.10.2016).
4. Pidsumky samitu Ukraina – ES 2016 [Results of the 2016 Ukraine – EU Summit]. Regime to access: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/itogi-sammita-ukraina-es-2016-1480014052.html> (24.11.2016).
5. Pidsumky samitu Ukraina – ES: Kyiv otrymav chervohu portsiu obitsianok Bilshе novyn chytaite za posylanniam [Results of the Ukraine – EU Summit: Kyiv received another portion of promises]. Regime to access: <http://7dniv.info/analytics/83537-pdsumki-samtu-ukraini-yes-kiiiv-otrimav-chergovu-porciu-obcianok.html> (24.11.2016).
6. «Podalshi zatrimky nedopustymi»: Yunker vymahaie «bezvizu» dlia Ukrainy do kintsia roku [«Further delays are unacceptable»: Juncker requires «visa-free regime» for Ukraine by the end of the year]. Regime to access: <http://www.unian.ua/politics/1642406-podalshi-zatrimki-nedopustimi-yunker-vimagae-bezvizu-dlya-ukrajini-do-kintsya-roku.html> (24.11.2016).
7. Rafalskiy, D., 2016. «I eto bolshe chem nadezhda». Ukraina uslyshala novie obeshchaniya i trebovaniya ot ES [«And it's more than hope». Ukraine has heard new promises and requirements from the EU]. Regime to access: <http://strana.ua/articles/analysis/42124-na-sammite-es-ukraina-poroshenko-uslyshal-novye-obeshaniya-i-trebvaniya.html> (24.11.2016).
8. Sydorenko, S., 2016. Samit napivperemohy: shcho otrymaie ta shcho vtratyt Ukraina na zustrichi v Brusseli [Half-win Summit: what Ukraine will get and will lose at the meeting in Brussels]. Regime to access: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/11/24/7057907/> (24.11.2016).
9. U ES skazaly, koly zapratsiue bezviz [The EU said when the visa free regime would work]. Regime to access: <http://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20161124-koly-zapratsuyue-bezvizovyy-rezhym-ukrayiny-z-yes/> (24.11.2016).
10. Uhoda pro asotsiatsiiu Ukraina – ES povynna buty ratyfikovana – Tusk [The Ukraine – EU Association Agreement should be ratified - Tusk]. Regime to access: <http://www.unian.ua/politics/1642387-ugoda-pro-asotsiatsiyu-ukrajina-es-povinna-buti-ratifikovana-tusk.html> (24.11.2016).